

GENDER NUTQI VA MADANIY QADRIYATLAR

Muxammedova Mohichexraxon Baxodir qizi,
Qo'qon davlat universiteti 1-bosqich magistranti
tel: +998912004725
e-mail: mohichehramammedova7@gmail.com

ANNOTATSIYA: mazkur maqolada gender nutqi va madaniy qadriyatlar o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik lingvistik hamda pragmlingvistik yondashuv asosida tahlil qilinadi. Tadqiqotda erkaklar va ayollar nutqiga xos bo'lgan leksik, sintaktik, pragmatik va diskursiv xususiyatlarning madaniy omillar bilan aloqasi ochib beriladi. Shuningdek, turli jamiyatlarda gender stereotiplari va qadriyatlar tizimining nutqiy xulq-atvorga ta'siri ko'rib chiqiladi. Tadqiqot natijalari gender nutqi ijtimoiy-madaniy konstruksiya sifatida shakllanishini va u jamiyat qadriyatlarining til orqali ifodalanishini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: gender, nutq, madaniy qadriyatlar, pragmlingvistika, diskurs, stereotip, ijtimoiy rol.

ANNOTATION: this article analyzes the interrelation between gender speech and cultural values based on linguistic and pragmlinguistic approaches. The study examines the lexical, syntactic, pragmatic, and discursive features characteristic of men's and women's speech and reveals their connection with cultural factors. Furthermore, it explores the influence of gender stereotypes and value systems on speech behavior in different societies. The findings demonstrate that gender speech is formed as a socio-cultural construct and serves as a linguistic reflection of societal values.

АННОТАЦИЯ: в данной статье анализируется взаимосвязь гендерной речи и культурных ценностей на основе лингвистического и прагмалингвистического подходов. В исследовании рассматриваются лексические, синтаксические, прагматические и дискурсивные особенности мужской и женской речи, а также раскрывается их связь с культурными факторами. Кроме того, изучается влияние гендерных стереотипов и системы ценностей на речевое поведение в различных обществах. Результаты исследования показывают, что гендерная речь формируется как социокультурный конструкт и выступает языковым отражением ценностей общества.

Kirish. So'nggi o'n yilliklarda tilshunoslikda gender masalasi alohida ilmiy yo'nalish sifatida shakllandi. Gender lingvistikasi nafaqat erkak va ayollar nutqidagi farqlarni aniqlash, balki bu farqlarning ijtimoiy va madaniy asoslarini ochib berishga qaratilgan.

Gender nutqi jamiyatdagi ijtimoiy rollar, qadriyatlar, urf-odatlar va stereotiplar bilan chambarchas bog'liqdir.

Madaniy qadriyatlar esa jamiyatning tarixiy tajribasi, mentaliteti va ijtimoiy tuzilmasini aks ettiradi. Shu bois gender nutqini madaniy kontekstdan ajratib o'rganish mumkin emas. Til – bu nafaqat aloqa vositasi, balki madaniyatning asosiy tashuvchisidir.

Tadqiqotning maqsadi. Mazkur maqolaning asosiy maqsadi – gender nutqi va madaniy qadriyatlar o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni ilmiy asosda tahlil qilish hamda genderga oid nutqiy xususiyatlarning madaniy omillar bilan shartlanganligini ko'rsatishdan iborat.

Tadqiqot vazifalari. Gender nutqi tushunchasining nazariy asoslarini aniqlash;

Madaniy qadriyatlar va til o'rtasidagi bog'liqlikni tahlil qilish;

Gender stereotiplari va nutqiy xulq-atvor o'rtasidagi aloqani ochib berish;

Turli madaniy muhitlarda gender nutqining namoyon bo'lish xususiyatlarini ko'rsatish.

Tadqiqotning ilmiy yangiligi. Mazkur tadqiqotda gender nutqi madaniy qadriyatlar tizimi bilan integrativ yondashuv asosida tahlil qilinadi. Gender nutqining nafaqat lingvistik, balki ijtimoiy-pragmatik jihatlari ham keng yoritiladi.

Adabiyotlar tahlili. Gender nutqi masalasi ilk bor R. Lakoff (1975) tomonidan tizimli ravishda o'rganilgan. U ayollar nutqida muloyimlik, noaniqlik, hissiylik kabi xususiyatlarni ajratib ko'rsatgan. Keyinchalik D. Cameron, P. Eckert, S. McConnell-Ginet kabi olimlar gender farqlarining biologik emas, balki ijtimoiy konstruksiya ekanligini ta'kidladilar.

R. Wodak gender va diskurs o'rtasidagi aloqani tahlil qilib, til orqali ijtimoiy hokimiyat va iyerarxiya mustahkamlanishini ko'rsatgan.

O'zbek tilshunosligida ham gender masalalari so'nggi yillarda faol o'rganilmoqda. Tadqiqotlarda milliy mentalitet, oilaviy qadriyatlar va an'anaviy rollarning nutqiy ifodasi alohida e'tibor qaratilmoqda.

Madaniy qadriyatlar masalasida G.Hofstede madaniyatni kollektiv ong dasturlanishi sifatida izohlaydi. Uning nazariyasiga ko'ra, jamiyatdagi individualizm, kollektivizm, maskulinlik va femininlik darajasi nutq uslubiga ham ta'sir ko'rsatadi.

Shunday qilib, mavjud tadqiqotlar gender nutqi va madaniyat o'rtasida uzviy bog'liqlik mavjudligini ko'rsatadi, biroq ularni integrativ tahlil qilish zarurati saqlanib qolmoqda.

Metodologiya. Tadqiqotda quyidagi metodlardan foydalanildi:

Tavsifiy metod – gender nutqining lingvistik xususiyatlarini aniqlash uchun;

Qiyosiy metod – turli madaniy muhitlarda nutqiy farqlarni solishtirish uchun;

Diskurs tahlili – genderga oid nutqiy strategiyalarni aniqlash uchun;

Pragmal lingvistik tahlil – nutqiy aktlarning ijtimoiy ma'nosini ochib berish uchun.

Tahlil materiali sifatida kundalik muloqot, ommaviy axborot vositalari matnlari, ijtimoiy tarmoqlar diskursi va badiiy adabiyot namunalari o'rganildi.

Natijalar. Tadqiqot jarayonida gender nutqi va madaniy qadriyatlar o'rtasidagi bog'liqlik ko'p qatlamli va tizimli xarakterga ega ekanligi aniqlandi. Olingan natijalar lingvistik birliklar, nutqiy strategiyalar, diskursiv tuzilma hamda ijtimoiy-pragmatik omillar asosida guruhlashtirildi.

Leksik darajadagi farqlar va madaniy omillar. Tahlillar shuni ko'rsatdiki, gender nutqi avvalo leksik tanlov orqali namoyon bo'ladi. Ayollar nutqida:

- baholovchi va hissiy birliklar (masalan, "juda chiroyli", "ajoyib", "mehribon");
- yumshatuvchi vositalar (balki, ehtimol, shekilli);
- hurmat va muomala formulalari keng qo'llaniladi.

Erkaklar nutqida esa:

- qat'iylikni bildiruvchi birliklar;
- buyruq va ko'rsatma shakllari;
- qisqa va lo'nda ifodalar ustunlik qiladi.

Bu farqlar biologik emas, balki madaniy rollar bilan bog'liq ekanligi kuzatildi. An'anaviy jamiyatlarda ayolning ijtimoiy roli ko'proq murosaga yo'naltirilgan bo'lgani sababli uning nutqida hamkorlik strategiyalari ustunlik qiladi.

Sintaktik strukturalardagi gender xususiyatlari. Natijalar shuni ko'rsatdiki, ayollar nutqida:

- murakkab gaplar;
- savol shaklidagi tasdiqlar (tag questions);
- dialogik kengaytmalar ko'proq uchraydi.

Erkaklar nutqida esa:

- sodda va bevosita gaplar;
- deklarativ tuzilmalar;
- minimal izohli konstruktsiyalar ko'proq qo'llaniladi.

Bu holat madaniy qadriyatlar tizimidagi kommunikativ kutishlar bilan izohlanadi. Masalan, kollektivistik madaniyatlarda ijtimoiy uyg'unlik muhim bo'lgani sababli nutq ham ehtiyotkor va muvozanatli quriladi.

Pragmatik strategiyalar va ijtimoiy rollar. Pragmalingvistik tahlil natijalari genderga xos nutqiy strategiyalar mavjudligini ko'rsatdi. Xususan:

Ayollar ko'proq hamkorlik, qo'llab-quvvatlash va empatiya strategiyalaridan foydalanadi.

Erkaklar esa mavqeni saqlash, ustunlikni ifodalash yoki muammoni hal qilishga yo'naltirilgan strategiyalarni qo'llaydi.

Masalan, konflikt vaziyatida ayollar ko'proq yumshatish vositalaridan foydalansa, erkaklar to'g'ridan-to'g'ri pozitsiyani bildirishga moyil bo'ladi.

Bu natijalar gender nutqining ijtimoiy iyerarxiya va hokimiyat munosabatlari bilan uzviy bog'liqligini tasdiqlaydi.

Diskursiv darajadagi kuzatishlar. Diskurs tahlili natijalari shuni ko'rsatdiki, ommaviy axborot vositalarida va ijtimoiy tarmoqlarda gender stereotiplari hali ham faol ishlatiladi. Masalan: ayollarga oid diskursda tashqi ko'rinish va oilaviy rol ko'proq ta'kidlanadi;

Erkaklarga oid diskursda esa muvaffaqiyat, kuch va liderlik konseptlari ustunlik qiladi.

Bunday diskursiv modellarning takrorlanishi madaniy qadriyatlarni mustahkamlashga xizmat qiladi.

Madaniyatlararo farqlar. Qiyosiy tahlil shuni ko'rsatdiki, gender nutqining namoyon bo'lishi jamiyatning madaniy tipiga bog'liq:

Kollektivistik jamiyatlarda gender farqlari aniqroq saqlanib qolgan;

Individualistik jamiyatlarda esa gender neytral kommunikatsiya kuchaymoqda.

Globallashuv va raqamli kommunikatsiya vositalari ta'sirida yosh avlod nutqida gender farqlari kamayib borayotgani kuzatildi.

Transformatsion tendensiyalar. Zamonaviy ijtimoiy jarayonlar, xususan gender tengligi g'oyalari, til tizimiga ham ta'sir ko'rsatmoqda. Tadqiqot natijalari quyidagi larni ko'rsatdi:

Gender inkluziv til birliklarining kengayishi;

Stereotipik ifodalarning asta-sekin kamayishi;

Ijtimoiy rollarning qayta talqin qilinishi.

Bu jarayon gender nutqining dinamik va o'zgaruvchan tizim ekanligini tasdiqlaydi.

Umumlashtirilgan natijalar. Olingan empirik va nazariy ma'lumotlar asosida quyidagi xulosaviy natijalar shakllantirildi:

Gender nutqi madaniy qadriyatlar bilan bevosita shartlangan.

Nutqiy farqlar ijtimoiy rollar va stereotiplarning lingvistik ifodasidir.

Gender va hokimiyat o'rtasida diskursiv bog'liqlik mavjud.

Zamonaviy jamiyatda gender nutqi transformatsiya jarayonini boshdan kechirmoqda.

Muhokama. Gender nutqi biologik emas, balki ijtimoiy-madaniy omillar bilan belgilanadi. Madaniy qadriyatlar tizimi jamiyatda qabul qilingan xulq-atvor me'yorlarini belgilaydi va bu me'yorlar til orqali mustahkamlanadi.

Masalan, patriarchal madaniyatda erkakning hukmron roli nutqiy ustunlik strategiyalarida aks etadi. Ayollar esa ko'proq hamkorlik va murosaga yo'naltirilgan nutq strategiya laridan foydalanadi.

Shuningdek, zamonaviy gender tengligi harakatlari til siyosatiga ham ta'sir ko'rsatmoqda. Gender inkluziv til birliklarining paydo bo'lishi madaniy qadriyatlar transformatsiyasining lingvistik ko'rinishidir.

Gender nutqi va madaniyat o'rtasidagi bog'liqlik ikki tomonlama xarakterga ega: bir tomondan, madaniyat nutqni shakllantiradi; ikkinchi tomondan, nutq madaniy qadriyatlarni uzatadi va mustahkamlaydi.

Xulosa. Tadqiqot natijalari gender nutqi va madaniy qadriyatlar o'rtasida uzviy va murakkab bog'liqlik mavjudligini ko'rsatdi. Gender nutqi jamiyatdagi ijtimoiy rollar va stereotiplarning lingvistik ifodasidir.

Madaniy qadriyatlar nutqiy strategiyalar, leksik tanlov, muomala uslubi va diskurs strukturasida namoyon bo'ladi. Zamonaviy ijtimoiy jarayonlar esa gender nutqining transformatsiyasiga olib kelmoqda.

Kelgusida gender nutqini empirik korpus ma'lumotlari asosida kengroq o'rganish hamda turli madaniyatlararo qiyosiy tadqiqotlar olib borish maqsadga muvofiqdir.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Ahearn, L. (2012). *Living Language: An Introduction to Linguistic Anthropology*. Oxford: Wiley-Blackwell.
2. Anderson, B. (1991). *Imagined Communities*. London: Verso.
3. Austin, J. L. (1962). *How to Do Things with Words*. Oxford: Oxford University Press.
4. Bamberg, M. (1997). *Oral Versions of Personal Experience*. Cambridge: Cambridge University Press.
5. Baranov, A. N. (2001). *Vvedenie v pragmalingvistiku*. Moskva: Editorial URSS.
6. Baxter, J. (2010). *The Language of Female Leadership*. London: Palgrave Macmillan.
7. Beauvoir, S. de (1949). *Le Deuxième Sexe*. Paris: Gallimard.
8. Bergvall, V. L. (1999). Toward a Comprehensive Theory of Language and Gender. *Language in Society*, 28(2).
9. Bourdieu, P. (1991). *Language and Symbolic Power*. Cambridge: Polity Press.
10. Bucholtz, M. (2004). Theorizing Identity in Language and Sexuality Research. *Language in Society*, 33(4).
11. Cameron, D. (1992). *Feminism and Linguistic Theory*. London: Macmillan.
12. Cameron, D. (2005). *Gender and Language Ideologies*. Oxford: Oxford University Press.
13. Coates, J. (1993). *Women, Men and Language*. London: Longman.
14. Coates, J. (2015). *Women, Men and Everyday Talk*. London: Palgrave.

15. Crystal, D. (2003). The Cambridge Encyclopedia of the English Language. Cambridge: CUP.
16. Eckert, P., & McConnell-Ginet, S. (2003). Language and Gender. Cambridge: CUP.